

Hrablen

Om Bohumil Hrabal (1914-1997)

KARSTEN SAND IVERSEN

Efter 'de socialistiske broderfolks' indmarch i Tjekkoslaviet i 1968 fik Bohumil Hrabal "ifølge loven om genspejling" forbud mod at publicere, "men desto mere skrev jeg". Et forløjet og dødt sprog tvang et levende og livgivende under jorden. Hrabal havde støttet Dubček og fik det hemmelige politis kærlighed at føle. Nerverne svigtede, han blev hospitaliseret og levede derefter med en usund respekt for dets hyppige intimideringer og forhør. I den pålagte tavsheds år skrev han flere hovedværker som cirkulerede i samizdat-form. Fra 1976 kunne hans bøger atter udkomme i Tjekkoslaviet – på visse betingelser. Et interview åbnede døren:

Han erklærede offentligt sin støtte til 'socialismen', som han omhyggeligt undlod at definere [...] og underskrev Anti-Charteret, et dokument det tjekkoslovakiske regime påtvang de skabende som en reaktion mod Charta 77, det menneskerettighedsmanifest mange af hans gamle venner udsendte (Škvorečky).

Hrabal gik på kompromis og lod censur og selv-censur diktere. I efteråret 1989, umiddelbart før regimets fald og Václav Havels indsættelse som præsident, blev han beskyldt for kollaboration fordi han ikke underskrev protestnoten *Nogle få sætninger* som blev prøvestenen for om man var for eller imod styrets ubøjelige dogmer. Han ville oprindeligt have skrevet under, men et hovedværk stod foran udgivelse: "Jeg ville ikke bytte den underskrift [...] for firs tusind eksemplarer af *Alt for højlydt ensomhed*", "hele formålet med min tilværelse i denne verden har været at skrive *Alt for højlydt ensomhed*" – hvori det siges: "Jeg lever blandt mennesker der ville lade livet for en pakke pressede tanker."

Til trods for eftergivenhed over for pres og lidet helt modig adfærd forblev Hrabal en litterær helt i Švejs poliske fædreland. Var han ingen Jan Palach, ingen offerfakkell, brændte han desto mere for livets skønhed og sine teksters langsomme ulmen. Hvis han havde været hos "gudsbarnet Palach", skrev Hrabal i 1989 på 20årsdagen for hans død, ville han have bedt ham brænde, ja, men af ordet der kunne blive kød. Hrabal troede på ordets forvandlende magt, ikke askens tavshed. Livet, ikke martyriet.

Totalitære regimer har i al deres nervøse skrøbelighed og mangel på subtilitet, gerne et skarpt øje for hvad der modsiger deres ideologiske interesser og uniformitet, og for så vidt er Husák-regimets utryghed ved Hrabal følgerigtig og et ridderslag til digteren. Spørgsmålet er dog om myndighederne ikke forregnede sig, når de i 1976 troede at censurindgreb kunne uskadeliggøre hans tekster – der allerede havde virket i undergrunden. Svaret findes i *Alt for højlydt ensomhed*:

Inkvisitorer i hele verden brænder bøgerne forgæves, og hvis bøgerne indeholder noget af gyldighed, hører man dem le sagte i ilden, for enhver ordentlig bog peger altid et andet sted hen og ud over sig selv.

Uanset hvor mange lunser man får ud af Hrabals tekstkorpus, er dets art og væsen intakt, fordi det ikke er *meninger* han bringer til torvs, men en langt mere uhåndterlig og dybtliggende ideologikritik der ytrer sig som eros, hedonisme, latter. Det er en aideologisk (men ikke politisk uvirksom) skrift som i selve sin uregerlige form og uforudsigelighed fornægter hierarkier, institutioner, orden, endimensionalitet. "Min gud er Dionysos."

Hrabal var daglig ølgæst på Den Gyldne Tiger i Prag. Her hentede han farverige værtshushistorier, her lyttede han måske ikke mindst til *måden* den folkelige fortælling gebærder sig på: ikke i logiske forløb med stedsse fremadførende, lineær handling, men fabulerende, anarkisk, hyperbolsk, i springske digressioner og parataktisk glideflugt ud ad tangenters tangenter. Hrabal nærede stor veneration for den fødte mundtlige fortæller, således onkel Pepin som ville aflægge fjorten dages besøg på fader Hrabals bryggeri i Nymburk og blev i fyrré år.

I dionysiske billeder definerer Hrabal sin fortælle-måde (*pábení*, dvs. snakken, at lade munden løbe) som en "næsten kemisk reaktion" som den der gør most til vin og maltekstrakter til øl. Historierne yngler og myldrer, det ene ord tager det andet. Figurerne er rablende, men allerhøjst smågale, uforbederlige hrablere som den ældre skomager (Pepin) der i *Dansetimer for voksne og viderekomne*, en firs sider lang monolog uden punktum, taler til en kirsebærplukkende frøken. Hans hygiejne er tvivlsom, han er iført tre par bukser, og familien sender ham ud i regnvejrså han dog kan få en afskylning. Den galopperende, åndeløse svada er en vilter blanding af saftigheder, praleri, selvhævdelse, østrignostalgi og hele kurser i ølbrygning eller skomageri. "Denne tekst skal vise, hvor kompliceret mennesket er, hvor fuldt af poesi," har Hrabal sagt, og poesi og humor er der især i præcision, hukommelsens og fabulerings-

og da han havde drukket ti øl, så pissede han helt op til reklameskiltet for Náchods væverier, helt op til accenten over á ...

Poesien finder Hrabal uvægerligt i det lave og foragtede, mens han med sikker kunstnerisk hånd slynger sine ranker af tilsyneladende løst- eller uforbundne historier.

Det kan lyde sådan:

det er ligesom med bagerfaget, som min bror Adolf lærte, det er en kunst at skubbe bagværk ind i ovnen, helt forsigtigt med brødspaden, ligesom i billard, når man laver horn på pladen må man ikke spytte i hænderne, hvis kontrolløren ser det, vanker der straks en lussing, og hvis bageren går ud og tisser, skal han

vaske sig bagefter, hvorimod skomageren roligt kan pille sig i næsen, en slagter skal også være nøjeregnende

– hvorpå følger historien om slagteren der af vanvare fik forbindingen om sin finger bagt ind i en leverpølse der endte på stabslægens tallerken. Monologen munder ud i det litterære uendelighedstegn: ... Kun tiden, solens nedgang, sætter et interimistisk punktum, og forfatteren tager ordet. For "de henrykte øjne" af den gamle mand affører pigen sig bluse og shorts. Nøgen vasker hun sig fra øverst til nederst. Fortællingen afslører sig her som ren forførelse, fuldbyrdelsen som undselig øjenlyst.

Et mildt vanvid gennemtrænger teksten, dyb humor og visdom. Skriften er kropslig og konkret, uren, og turrer og modsiger enhver politisk dekretet realismes orden og anstændighed. Selv, netop, et dydsiret småborgerligt regime er værgeløst mod så smittende sanselighed, så skamløs uskyld. "Og hvad angår min snakken, så er den mit forsvar mod politik, ja den er min politik."

Cand. jur. Bohumil Hrabal arbejdede som forsikringsagent, ved jernbanen og på et stålværk, en kran ramte ham i hovedet. "Hvorefter mit skriveri blev bedre". Fra 1954 til 1958 pakkede han affaldspapir til genbrug i Spálenágaden i Prag. *Alt for højlydt ensomhed* er henlagt til denne arbejdsplads. Monologen begyndte som frie vers à la Apollinaire, og i sin endelige prosaform bølger den endnu i mægtige rytmer. Genkommende motiver og fraser mimer pressemaskinens peristaltiske bevægelser. Det er ikke blot en mekanisk presse, men en forslugen sprogværn som forvandler det vragede og besudlede, banalt brugspapir såvel som undertrykte skrifter, til ny skønhed: blodigt slagterpapir, filosofiske skrifter, mus og fluer presses til kompakte baller af knust liv, men genopstår som undergravende betydning i Hrabals tekst.

I 35 år har Haňta arbejdet i sin dybe kælder. Topografisk befinder han sig mellem en himmel "der ikke er human" og samfundets underjordiske afledningskanaler, mellem Kants beundrede stjernehimmel og samfundets udsondringer. Gennem et hul i loftet hældes affaldspapir ned for at blive forvandelt fra noget konkret og sanseligt med en brugs-

historie til en abstrakt pakke som papirmøllen endeligt vil forvandle til hvidhed. Men Haňta modarbejder anonymiseringen. I årenes løb har han samlet og læst et stort antal af de kasserede bøger, han er belæst mod sin vilje og hans hjerne "mekanisk pressede tanker, hele idépakker".

Han kæmper mod bøgernes udslættelse ved dels at inkorporere dem i sit hoved, dels at lægge en værdifuld bog i hver pakke som et "hjerter". Skabelse, liv indsmugles i ødelæggelsen, kontrabanden er en signatur og en symbolsk tilintetgørelse af tilintetgørelse, sabotage. Pakkerne smykkes tillige udvendigt med kasserede reproduktioner af stor malerkunst. I disse handlinger rummes kunstnerens, tænkerens rolle i et samfund bestræbt på at udlette forskelle og lamme det personlige udtryk der står under stadig mistanke for opsætsighed mod systemets monoton og levende død.

I satiriske passager ekspliciteres kritikken af det kommunistiske styre. Under sin kælder besøger Haňta gerne "kloakrensere med universitetsuddannelse" som udfører sociologiske studier over fækaliernes art og kondomernes antal, "vor tids historie". ~~Af dem erfarer han hvordan arbejdere nedefra har bevæget sig op i overbygningen og akademikere må leve som arbejdere.~~ Husák-regimet var – måske inspireret af Maos kulturrevolution, i hvert fald i en stendød dialektiks navn og sprog – kendt for at sætte eksperter og smagsdommere fra bestillingen og lade dem ydmyge som gadefejere og skraldemænd. Men netop nedefra rumler latteren.

Nye tider og sæder truer den flittigt øldrækkende og ikke alt for effektive Haňtas liv. Han besøger en kæmpepapirpresser og ser forfærdet en mælke- og juice-drikkende socialistisk brigades rationaliserede, kliniske planindsats. Mælk, koslim som ikke en ko ville røre, bliver i Haňtas foragt til en obskøn renhed, til sanselighedens pasteuriserede negation. Arbejderne er optaget af ferierejser, ikke af bøger og tanker, amerikanismen har usurperet realsocialismen. Haňta, og med ham en æra og en produktionsmåde, afskediges, men lægger sig som hjerte i den gamle maskine og lader sig presse ind i en pakke affaldspapir. Haňta indgår i lærdesløbet, regenereres og består, endelig ét med sine elskede bøger, opgået i deres masse.

Hrabal udtalte i 1987 i et italiensk interview at denne fortælling kunne læses helt realistisk som historien om en arbejder der ikke forstår den nye tid og dens maskiner, og at han personligt foretrak den læsning. Påstanden er, om ikke urimelig, så dog lettere besynderlig når man betænker tekstens karakter af surreel fabulering og dens afstand til doktrinen om socialistisk realisme. Den forstås nok bedst som selvbeskyttende knæfald for regimet. Teksten var endnu ikke officielt udgivet i Tjekkoslovakiet, men kendt i udlandet. Som ægte tjekkoslovakisk rævepels lod Habal dog muligheden for en "symbolsk" læsning stå åben, ligesom han i sin tid havde undladt at specificere *hvilken* socialisme han hyldede.

Hrabal skrev, på fortællingens bud, i frygt for sine egne frygtløse skrivelser, som gav ham så rig anledning til at frygte tankepolitiet. Men frygten var tilskyndende og skrivelseriet hans redning fra politiets terror – en speget, udvejsløs dialektik som uddrager sig sorthvid moraliseren. "Jeg ønskede kun at dø." I et af sine breve til Dubenka opsøges han i Den Gyldne Tiger af en dansk journalist som

~~nåede til sit endelige opsummerende spørgsmål ...~~ De siger altså at mens andre forfattere led i fængsel som dissidenter og medlemmer af Charta 77, så morede De Dem ...? ... Åh, De mener om jeg stønnede og led og blev forhørt, jamen, kære danske dame, det var en selvfølge ... sådan som jeg blev indkaldt og langsomt, men systematisk venligt plaget af vores humane politis funktionærer ... det var simpelt hen en del af ens rettigheder og pligter som borger, der står ganske vist ikke noget om det i forfatningen, men de af mine venner der var og er følsomme, ja sarte, måtte vælge ... emigration ... og jeg emigrerede indad, her til værtshuset for eksempel ... Og, kære danske dame, hvor forfærdelig bange jeg plejede at være, og hvor frygtelig bange jeg er selv i dag!

Der er en værdighed i Hrabals pragerironiske galgenhumor, i at vedstå sig sin menneskelige, alt for menneskelige frygt, som udstiller det grelle i journalistens facile bebrejdelse.

I fortællingen *Tryllefløjten* fra januar 1989, et alderdommens fortvivlede selvopgør, behandler Habal følelser af tomhed, krise, manglende mod.

Men da jeg læste at Kafka havde villet springe ud fra femte sal i det hus hvor han boede, Maison Oppelt, en engrosvinhandel med op til syv hundrede tusind flasker værdifulde vine lagret under Det Gamle Bytorv, da jeg læste at Malte Laurids Brigge også boede på femte sal i Paris, da jeg hørte om de forskellige femtesale, udså jeg mit spring ud ad vinduet – og hvis jeg havde styrken, ville jeg også købe en dunk benzin og sætte ild til mig selv, men jeg er bange, så tapper er jeg ikke ...

Man har siden spekuleret over om Hrabal sprang eller faldt da han i februar 1997, knap 83 år gammel, døde efter et styrt fra et vindue på femte sal på det hospital hvor han blev behandlet for sin gigt. Han var efter sigende stået op på et bord for at fodre fug-

lene. Hvem ved. Måske ville han som Wu Tao-tzu, og som Haňta, gå ind i sit eget værk og dets overflod af barokke episoder – med en sagte latter og et sent mod undslippe fortidens skygger.

Litteraturliste

Bohumil Hrabal: *Tanzstunden für Erwachsene und Fortgeschrittene*, Frankfurt 1995. – *Allzu laute Einsamkeit*, in: *Sanfte Barbaren*, Frankfurt 1987. – *Hommage à Hrabal*, udg. af Susanna Roth, Frankfurt 1989. – *Total Fears*, Prag 1998.

Josef Škvorečský: *Talkin' Moscow Blues*, London 1989.

Danske oversættelser af Hrabal: *Expres-baren Kosmos*, København 1968. – *Jeg har serveret for den engelske konge*, Århus 1990. – *Skarpt bevogtede tog*, Århus 1991. – *Dansetimer for voksne og viderekomne* er planlagt til udgivelse på forlaget Batzer & Co.